

Заплатинський В.М.,
викладач кафедри природничо-математичної освіти і технологій
ІПО Київського університету імені Бориса Грінченка

*Матеріал до уроку щодо
попередження розвитку
шкідливих звичок.*

Паління і козацтво або що було в люльці у козаків?

Всі ми пам'ятаємо опис Тараса Бульби в Гоголя, коли той шукав свою люльку. Що цікаво, цей образ не вигаданий, а створений за реальним прототипом. Також свідчення іноземців, яким пощастило побувати на Січі, підтверджують що козаки палили. Дуже часто ми самі створюємо образ козака, який палить тютюн. Дослідник М. Губочкін у своїй статті з дослідження люльок пише: «Люлька для куріння тютюну – невід'ємний атрибут кожного українського козака XVII– XVIII ст., предмет повсякденного побуту, об'єкт його гордості, інколи єдиний товариш, річ, закуривши яку, можна порозмислити над буденністю. Та й взагалі, без люльки та міцного тютюну важко навіть уявити чоловіка тієї епохи».

Вважається, що паління серед козаків, як не дивно, не призводило до закономірних у наші часи легеневих хвороб. Є думка, що на відміну від сьогодення, нейтралізувався цей недолік здоровим способом життя та побуту. Проте достовірно цього ніхто не знає. І статистики захворювань у ті далекі час не існує. Проте можливо у люльках козаків був зовсім не тютюн, або

переважно не тютюн. Таким чином паління люльки в давнину могло не мати нічого спільного з сучасним тютюнопалінням. Дослідники знають, що можна ще й травами набити люльку.

Одним з дослідників цього явища був Анатолій Пастернак, який написав книгу «Козацька медицина» (2001). Він пише, що тютюн у ті часи був задорогий для повсякденного застосування (*Часи коли тютюн уже був завезений до Європи та поширився*). Тому, тютюн палив мало хто з козаків. А. Пастернак вважає, що деякі козаки змішували трави та тютюн. У більшості випадків

у люльках були трави, яким були властиві цілющі дії: вони покращували сон, травлення, пом'якшували вплив середовища на нервову систему. Серед цих трав, вважає дослідник, були м'ята, материнка, полин, дуб, терен та багато інших, не менш цікавих, складових.

У кожної з цих трав були свої властивості. Наприклад:

- ❖ Материнка заспокоювала.
- ❖ М'ята додавала суміші приємний запах.
- ❖ Біль у суглобах полегшував тирлич.
- ❖ Терен, зокрема його листя, дуже добре очищував кров при пораненні. Його ще називали тоді антоніїв вогонь.
- ❖ Тирсу особливо полюбляли дозорці за те, що вона посилювала зір.
- ❖ Полин знищував чорні думки у голові козака.
- ❖ Чаклун-трава додавала впевненості козакам.
- ❖ Антисептичну дію мав падуб.
- ❖ Буркун додавався для того, щоб забути всі лихі події останнього бою, а крім того ще й як засіб проти ревматизму. Він знижував

прояви судом у разі охолодження, тому рибалки також застосовували його, коли вирушали в путь.

Козаки знали про властивості трав і вищевказаних і напевно багатьох інших. Вочевидь тому козаки курили перед боєм, щоб відчутти легкість, відчайдушність, не так гостро відчувати біль та і взагалі бути більш войовничими.

Таким чином паління люльки за своєю дією на організм повністю відрізняється від тютюнопаління. Люльку не палили просто так. Це було або лікування, або, як уже йшлося раніше, перед боєм чи іншими важкими чи небезпечними речами.

У переказах йдеться про те що дівчата знали, що і як треба застосувати, щоб привернути до себе увагу хлопця. Варто підсипати до тютюну обранця любистку, як козак починав зацікавлено поглядати в бік тієї дівчини і запалювалось кохання. Проте це скоріше за все байки. Більш практична дія любистку в його антисептичних властивостях та як засобу, який згубно діє на пухлини.

Історія появи тютюну на європейському континенті починається у 1492 році під час експедиції до Америки Христофора Колумба. Колумб вперше побачив як палять тютюн місцеві жителі на острові Гаунагані, названому іспанцями (першовідкривачами) Сан-Сальвадор. Спутники Колумба повернулись в Іспанію і привезли з собою невеликі запаси тютюну і звичку його куріння. Іспанське слово «tabaco», яке було запозичене з мови південноамериканського племені араваків означало різновид люльки для куріння.

Спочатку тютюн вирощували як декоративному рослину. У середині XVI століття особистий лікар короля Іспанії Філіпа II почав рекламувати рослину тютюну як універсальні ліки. Адже розвиток медицини не завжди йшов шляхом наукових досліджень.

Перші промислові посадки тютюну були здійснені Джоном Ролфом у 1612 році в англійській колонії Джеймстаун (Вірджинія), після чого країнами, в які він завозився з цих плантацій був охрещений вірджинський.

Вважають, що тютюн, як і його назва, прийшли до нас із Туреччини, де він так і зветься. Згідно зі «Словарем Грінченка» тютюн традиційно називався словом «табак», у той час як «тютюн» вживалося тільки щодо одного з видів тютюну — *Nicotiana glauca* (відомого зараз як «махорка»).

Саме турки держали руку на важливих торгових шляхах у Середземному морі, якраз у час появи тютюну в Європі. Торгові судна чи військові завезли його – невідомо, адже міг бути він і на тих, і на інших. І вірогідніш за все, що саме османці принесли її і на наші землі. З тютюнопалінням козаки познайомились відносно у пізній час. Зародження козацтва різні автори датують починаючи з 10 століття. А перший організатор козацьких загонів, засновник та перший кошовий отаман (в деяких документах згадується як гетьман) Війська Запорізького (1508) Остафій Дашкович (1470—1536). Тобто козацтво виникає в ті часи коли тютюн, ще не був поширений у Європі.

Таким чином, козацтво та образ козака з люлькою не є образом козака що палить тютюн. Паління люльки здійснювалось з лікувальною, та спеціальною метою. Сьогодні деякі народи широко використовують дим цілющих трав для лікування. Взагалі використання ароматних димів широко розповсюджено у світовій практиці. Більшість релігій використовують ароматні дими. Наприклад дим широко використовується у християнстві та буддизмі.

Паління люльки це сакральна дія для козака, можливо навіть магічна.

Люлька була важливим атрибутом у козацькому житті. Саме тому образ козака з люлькою такий поширений в

українській творчості. Образ козака з люлькою це образ людини яка здійснює внутрішню підготовку до серйозних і ризикованих дій. Саме тому такий образ ставав легендарним. Паління люльки в жодному разі не було повсякденним заняттям.

Тютюнопаління поширилось в Європі і звісно козаки перейняли звичку до паління. Поширенню звички тютюнопаління сприяло відношення до паління як до лікувальних чи сакральних дій. Сьогоднішнє тютюнопаління нічого спільного з козацьким сакральним палінням не має і є однозначно шкідливою звичкою та негативно впливає на здоров'я.

Використані матеріали:

- <http://ephsheir.phdpdpu.edu.ua/bitstream/handle/8989898989/2792/%20XVII-XVIII%20%20%20.%20.pdf?sequence=1>
- <https://etnoxata.com.ua/statti/traditsiji/chto-bylo-v-ljulke-u-kazakov/>
- [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D1%8E%D1%82%D1%8E%D0%BD_\(%D1%80%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%B8%D0%BD%D0%B0\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D1%8E%D1%82%D1%8E%D0%BD_(%D1%80%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%B8%D0%BD%D0%B0))
- https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F_%D1%82%D1%8E%D1%82%D1%8E%D0%BD%D1%83
- https://www.ukrlegenda.org/statti/tyutyun_01.php
- <http://svitua.org/index.php/pro-ukrainy/istoriia/item/3696-shcho-palyly-v-liultsi-kozaky>